

The Church's exemption from the institutional solution of functions and tasks, which belong to state activities, makes it possible to perform the Church's specific goal independently and without state intervention. Still, it cannot be ignored that the legal subjects of the area, regulated in a normative manner by the Church's or denomination's own inner law, at the same time, belong to the legal subjects of the secular legal system, too. Therefore, for that very reason, overlapping can be found in the application of any separation model. The State cannot ignore the fact that the religious beliefs are part of most of its citizens' natural characteristics, and from the exercise of which obligations devolve on the State. The activity of the citizens, who live with the opportunity of freedom of religion and conscience, and which are guaranteed in the given countries' constitution and other legal decrees, who enrich the society, cannot be indifferent to the State. The decrees, which touch upon religious beliefs, have to keep sight of the autonomy of the inner norms of religions and individual denominations.

– KÖNYVISMERTETÉSEK –

A SZÉLSŐSÉGES VÉLEMÉNYEK ÉS A DEMOKRÁCIA KAPCSOLATÁRÓL

Gondolatok az Extreme Speech and Democracy című könyv olvastán

KOLTAY ANDRÁS
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

Azt gondolnánk, hogy amit a gyűlölködő kifejezések, közkeletűbb nevén a gyűlöletbeszéd jogi szabályozásáról, annak elvi alapjairól tudni lehet, az a honi közéletben és jogi folyóiratok oldalain folytatott vitákban már kivétel nélkül terítékre került. Ha azonban olykor arra kényszerítjük magunkat, hogy elszakadjunk számos tényező által sajnálatos módon determinált, sokszor önismétlő, de problémáink megoldásához közelebb nemigen vivő diskurzusainktól, és csupán öncélú szellemi gyönyöröket keresve megnézzük, mások, máshol hol tartanak a mi kérdéseink megválaszolásában, olykor hasznos munícióra lelhetünk a saját – később természetesen újra folytatni kívánt – vitáinkban felhasznált érvek kiegészítéseképpen.

Az Oxford University Press nagyszabású vállalkozása, az Ivan Hare és James Weinstein által szerkesztett *Extreme Speech and Democracy* című tanulmánygyűjtemény¹ talán a legméretesebb és a legteljesebb olyan munka, amely a gyűlölködő

¹ IVAN HARE – JAMES WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford–New York: Oxford University Press, 2009. A kötetben szereplő írások lábjegyzetbeli előfordulásakor a könyvre külön már nem hivatkozom.

kifejezések megengedhetőségével, a szólásszabadság vonatkozó korlátaival foglalkozik. Bár a 650 oldal 31 tanulmánya (nem említve az előszót és a bevezetőt), illetve 29 szerzője jellemzően angolszász – elsősorban angol és amerikai – jogi megközelítésben tárgyalja témáját, egy-egy írás erejéig kitekintést nyerhetünk a német,² francia,³ kanadai,⁴ izraeli⁵ és a magyar⁶ jogrendszer releváns pontjaira is. Csaknem valamennyi jelentős angol és amerikai szerző szerepel a kötetben, amelynek alapjául egy 2007-ben, Cambridge-ben tartott konferencia előadásai szolgáltak (talán megemlíthető az amerikaiak közül Bollinger, Fiss, Schauer és Sunstein hiánya, a britek közül pedig Feldman és Phillipson kimaradása, különösen, hogy utóbbi kettő előadóként részt vett a konferencián).

A téma tágassága miatt – bár a szerkesztői törekvés talán erre irányulhatott – ugyan nem lehetett valamennyi fontos kérdéstről kimerítően szólni, de a kötet nyilvánvalóan megkerülhetetlen lesz a terület jövőbeli kutatói számára a következő 100 évben. Különösen rokonszenves vonása a kötetnek, hogy nem kizárólag jogászok, hanem más társadalomtudomány képviselői is helyet kaptak benne – bár csak egyetlen tanulmány erejéig.⁷ A következőkben a mű áttanulmányozása közben felmerülő gondolataimat osztom meg a tisztelt olvasóval, remélve, hogy eközben a bemutatásra kerülő könyvről is valamelyest képet kap. A terjedelem és a páratlan sokszínűség miatt ez a kép szükségszerűen töredékes lesz – igyekeztem azon témákból választani, amelyek különösen fontosnak tűnnek Magyarországról nézve.

Extremitás és demokrácia – a kiindulópont

Kezdjük talán az elején! Miről szól a könyv? Címében az *extreme speech* kifejezést tartalmazza, ami magyarra talán „szélsőséges beszéd”-nek fordítható. Ez biztosan nem azonos az itthon elterjedt *gyűlöletbeszéd* kategóriájával, ami az amerikai *hate speech* nem éppen Jókai tollára illő magyarítása. A szerkesztők szándéka jól láthatóan a teljességre irányult, vállalkozásuk túlnötte a *hate speech* kereteit, és magába foglalja – a „szélsőséges beszéd” ernyője alatt – a terrorizmus támogatását,⁸ a közrend megbolygatását⁹ vagy

² DIETER GRIMM: The Holocaust Denial Decision of the Federal Constitutional Court of Germany. 557–561.

³ PASCAL MBONGO: Hate Speech, Extreme Speech, and Collective Defamation in French Law. 221–236.

⁴ L.W. SUMNER: Incitement and the Regulation of Hate Speech in Canada: A Philosophical Analysis. 204–220.

⁵ AMNON REICHMAN: Criminalizing Religiously Offensive Satire: Free Speech, Human Dignity, and Comparative Law. 331–354.

⁶ MOLNÁR PÉTER: Towards Improved Law and Policy on “Hate Speech” – The “Clear and Present Danger” Test in Hungary. 237–264.

⁷ Az egyetlen cikket pszichológusok írták, ld. SARA SAVAGE – JOSE LIHT: Radical Religious Speech: the Ingredients of a Binary World View. 488–509., ugyanakkor egy drámaíró is szerepel a szerzők között, ld. DAVID EDGAR: Shouting Fire: From the Nanny State to the Heckler’s Veto: The New Censorship and How to Counter It. 583–597.

⁸ ERIC BARENDT: Incitement to, and Glorification of, Terrorism. 445–462., TUFYAL CHOUDHURY: The Terrorism Act 2006: Discouraging Terrorism. 463–487.

⁹ JAMES WEINSTEIN: Extreme Speech, Public Order, and Democracy: Lessons from the Masses. 23–61.

diszkriminációt¹⁰ megvalósító megnyilvánulásokat, a holokauszttagadást,¹¹ a vallási előírások által előírt ruházat viselésének problémáját,¹² illetve a vallásgyalázás (*blaszfémia*) kérdéskörét.¹³

A magyar jogrendszer vonatkozó szabályai ettől eltérően határozzák meg a felmerülő problémák körét: hatályos jogunkban a gyűlöletbeszéd (jelenleg kizárólag a közösség elleni izgatás Btk.-beli tényállása formájában) ügyével szorosan összefüggnek a különféle szimbólumok általi véleményformálás kérdései (tiltott önkényuralmi jelképek, illetve a nemzeti jelképek védelme), valamint az utóbbi időben napirendre került – egyelőre még csak elvben, illetve elutasított törvényjavaslat formájában – a holokauszttagadás problematikája is. A jelképekről a kötetben sajnos csak a muszlim nők által viselt fejkendő vonatkozásában, illetve részben az amerikai nemzeti lobogó tekintetében esik szó, de ebbéli hiányérzetünk más területek alapos áttekintése nyomán azonnali kárpótlásra talál.

A kötet címe is árulkodó: a teljes problémakör legfontosabb kérdésére, nevezetesen a demokrácia és a szólásszabadság viszonyrendszerének értelmezésére utal. Sajnálatos, hogy éppen ennek az alapvető érvek a megfontolása hiányzik a gyűlölködés körüli itthoni viták legtöbbszöréből. Szerencsénkre kiváló összefoglalását adja a demokratikus szólásszabadság-elmélet témánk szempontjából releváns szeletének, és ezzel mintegy a tanulmánygyűjtemény szerzőinek többé-kevésbé közös szellemi alapvetését is meghatározza előszavában Ronald Dworkin, akinek nevéhez leggyakrabban kötik a gyűlöletbeszéd védelmének demokratikus igazolását. Ő az emberi méltóságot és a demokrácia alapjait hívja segítségül – tulajdonképpen a szélsőséges megnyilvánulások védelmében. Mint írja, egy kormányzat nem teheti meg azt, hogy hivatalos, akár többségi döntéssel elhallgattatja azon polgárait, akik szélsőséges, a közösségi konszenzusra fittyet hányó véleményt fogalmaznak meg, ha ezt nem a szóban forgó egyének szabadságára és a közösség egyenjogú tagjaiként élvezett státusukra figyelemmel teszi. A jog nem lehet a többség zsarnokságának eszköze. A demokratikus, többségi döntéshozatal a politikai legitimitáció elengedhetetlen, de önmagában nem elégséges kelléke. A jól működő, *tiszteséges* demokráciában minden egyenjogú személy részt vehet a döntésekben, és hallathatja a hangját is. A többségi döntéshozatal nem tisztességes, ha a közösség bármely tagja nem kap lehetőséget arra, hogy véleményét, féltelmeit, ízlését, előfeltevéseit, előítéleteit, ideáljait másokkal megossza, nem csupán annak érdekében, hogy meggyőzze őket, hanem azért is, hogy saját magát a közösség felelős tagjának, nem pedig passzivitásra ítélt áldozatának érezhesse. A többség ugyan-

¹⁰ CAROLYN EVANS: Religious Speech that Undermines Gender Equality. 357-374., JOHN FINNIS: Endorsing Discrimination between Faiths: A Case of Extreme Speech? 430-443., ERIC HEINZE: Cumulative Jurisprudence and Hate Speech: Sexual Orientation and Analogies to Disability, Age, and Obesity. 265-285., IAN LEIGH: Homophobic Speech, Equality Denial, and Religious Expression. 375-399.

¹¹ GRIMM: The Holocaust Denial... i. m., DAVID FRASER: Some Comparative Aspects of Holocaust Denial on the WWW. 511-537., MICHAEL WHINE: Expanding Holocaust Denial and Legislation Against It. 538-556.

¹² DOMINIC MCGOLDRICK: Extreme Religious Dress: Perspectives on Veiling Controversies. 400-429.

¹³ REICHMAN i. m., IAN CRAM: The Danish Cartoons, Offensive Expression, and Democratic Legitimacy. 311-330., IVAN HARE: Blasphemy and Incitement to Religious Hatred: Free Speech Dogma and Doctrine. 289-310.

is nem kényszerítheti rá az akaratát olyasvalakire, akinek megtiltotta, hogy felemelje a szavát, tiltakozzon, vitatkozzon a döntéssel annak megszületése előtt. Dworkin szerint mindez nem az egyetlen érv a politikai legitimitáció feltételéül szabott szólásszabadság mellett, de kétségtelenül az egyik legfontosabb.¹⁴ Más a tényleges diszkrimináció – ami természetesen tilos –, és más az arra való felhívás, ami a fentiek alapján nem tiltható meg.

Robert Post szintén számos alkalommal idézett elmélete¹⁵ a szólásszabadság igazolásáról kiválóan kiegészíti Dworkin gondolatait (bár maga Post a kötetben szereplő írásának más tárgyat választott, több szerző is felidézi korábban kifejtett tételeit¹⁶). Post úgy véli, a kollektív döntéshozatal akkor megfelelő, ha az abban való részvétel, vagy legalább a részvétel lehetőségén keresztül a polgárok képesek elfogadni a kormányzat lépéseit és döntéseit. A közösségen belül folytatott diskurzus azon eszköz, amelynek segítségével a független polgárok összegyűlnek, hogy kialakítsák közös identitásukat és megválasszák együttélésük kereteit. Ennek a diskurzusnak a lehető leghabababbnak kell lennie, így meg kell engedni a rasszista megnyilvánulásokat is, mert a döntéshozatalban való részvételnek mindenki és minden vélemény számára nyitva kell állnia. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, megsértjük azon alapvető elvet, amely alapján minden polgárt szabad és egyenlő személynek kell tekintenünk. Heyman felidézi az e felfogással – és persze Dworkinéval is – szembeállítható érvet, amely alapján a gyűlölködő vélemények éppen ezt az egyenlőséget támadják, tehát elmentésesek a felállított demokratikus játékszabályokkal, ezért a vitából kizárhatók. Post és Dworkin pedig elfeledkezik arról, hogy a szélsőséges vélemények közzététele ugyanúgy sérti a megtámadott fél vagy csoport tagjainak emberi méltóságát, mint a vitából való kizárás a kizártét.¹⁷

Edwin Bakernek a kötetben szereplő írása¹⁸ – amely korábban magyarul már megjelent¹⁹ – a vélemény közlőjének autonómiáját helyezi a középpontba, és érvelése sok tekintetben hasonlatos Dworkinéhoz és Postéhoz. „(1) Az állam legitimitása az emberek egyenlőségének és autonómiájának tiszteletétől függ, és (2) tisztán formális kérdésként tekintve, az állam csak akkor tarthatja tiszteletben az emberek autonómiáját, ha lehetővé teszi, hogy megnyilatkozásaikban kifejezhessék az általuk vallott értékeket – függetlenül attól, hogy melyek ezek az értékek, és tekintet nélkül arra, hogy az így kifejtett tartalom mennyire sért más embereket... [...] Még ha hangsúlyozzuk is, hogy a szabad véleménynyilvánítás alapja a demokráciában lelhető fel, a demokráciáról alkotott »saját« felfogásunknak gyakran mintha az lenne az előfeltétele, hogy az

¹⁴ RONALD DWORIN: Foreword. Vii–viii., valamint Uő: *Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution*. Oxford–New York: Oxford University Press, 1996. 195–213.

¹⁵ ROBERT POST: *Constitutional Domains: Democracy, Community, Management*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995., uő: The constitutional concept of public discourse: outrageous opinion, democratic deliberation and Hustler Magazine v. Falwell. *Harvard Law Review*, 1990, 603., és uő: Free speech and religious, racial and sexual harassment: racist speech, democracy and the First Amendment. *William and Mary Law Review*, Winter 1991, 267.

¹⁶ Lásd pl. STEPHEN J. HEYMAN: Hate Speech, Public Discourse, and the First Amendment. 170–174.

¹⁷ Uo. 172–177.

¹⁸ EDWIN C. BAKER: Autonomy and Hate Speech. 139–157.

¹⁹ EDWIN C. BAKER: Gyűlöletbeszéd. *Fundamentum*, 2008/2, 5–18.

egyén önállóan formálja politikai nézeteit – vagyis a nyilvános eszmecsere jogi korlátozása nélkül alakítsa ki álláspontját... [...] A demokratikus alapoknak ez a logikája nem annyira a szabad véleménynyilvánítást helyezi a demokrácia középpontjába, hanem inkább a demokráciát tekinti a szólásszabadság vagy az egyéni autonómia (és egyenlőség) tiszteletben tartásából fakadó eredménynek.²⁰

Baker érvelése szerint a szólásszabadság nem a demokrácia járulékos kísérője, éppen fordítva: ha nincs szólásszabadság, nincs demokrácia sem. Ugyanakkor felhozható ezzel szemben, hogy az egyenlőség nem csak a vélemények, hanem az emberek szempontjából is értékelhető, autonómiája a gyűlölködés elszenvetőinek is van. A gyűlölködő kifejezések alapján véve ezt, a vitathatatlanak tekintett demokratikus elvet támadják, egyes társadalmi csoportokat másodrendűnek ítélve. Az a gyakorta hangoztatott vélemény sem feltétlenül igaz, hogy önmagában egy véleménynek nincs sértetteje, hiszen nem kell ahhoz tevőleges, erőszakos magatartás, hogy egy közösség – legalábbis bizonyos – tagjait a véleménynyilvánítás által sérelem érje. A minden embert megillető egyenlőség alapján tehát azon nézetek kinyilvánítását, amelyek ezen elv ellenében kívánnak hatni, korlátozni lehet. A gondolatok szabad piaca nem működik lovak közé dobott gyeplővel; bizonyos játékszabályok lefektetésére szükség van. A gyűlölködő kifejezésekkel tarkított vita valamely jelentős társadalmi kérdéstről jó eséllyel eltorzul, ha megengedjük az egyenlő méltóságot tagadó nézetek hangoztatását. Ezek a kifejezések nem tekinthetők „véleménynek”, legalábbis legtöbbször nem, mert pusztán a sérelem okozását, és nem a racionális vitában való részvételt célozzák.

Baker hangsúlyozza, hogy a gyűlölködés korlátozásának esetleges hiánya nem jelentheti „a veszedelmes nézetekkel” szembeni közömbösséget vagy semlegességet.²¹ Ha azonban a szabad, korlátozásmentes közvitát a demokrácia előfeltételének tartjuk, akkor minden véleménynek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy hasson, meggyőzőzőn másokat; ezzel a közlés csatornáinak leszűkítése nem fér össze.

Bárhogy is legyen, annyi bizonyos, hogy ez a kérdés a gyűlöletbeszéd korlátozásáról vagy éppen megengedhetőségéről való döntés kiindulópontja.

A kötet írásaiból egyébiránt kiviláglik, hogy a szerzők nagyobb része a szélsőséges vélemények kérdését nem csupán a szólásszabadság egyik fontos kérdésének, hanem „alapesetének” tekinti, és úgy véli, hogy a gyűlöletbeszéd megengedettsége a demokrácia fejlettségének egyik legfőbb mércéje. Bár sok tekintetben egyet kell értenünk a problémakör jelentőségét hangsúlyozókkal, nem szabad elfeledkezni más szempontok fontosságáról sem, különös tekintettel például a személyiségvédelem kérdéseire, a közéleti szereplők hírnevének, magánszférájának védelmére, valamint a modern média szabadságának meghatározására, a demokratikus szólásszabadság-elmélet médiabeli lehetséges értelmezéseire és annak következményeire.

A korlátozás szempontjai

A korlátozás szempontjai közül a legfontosabbak a demokratikus közvélemény érve, az egyenlő részvétel és egyenlő autonómia érve, valamint az emberi méltóság védelme.

²⁰ Uo. 6–9.

²¹ Uo. 13.

De a szólásszabadság mindenhol más és más, minden államban kulturális meghatározottságú. A kötet szerzői nem tudhatják például, hogy Magyarországon létezik egy másik, a fentiekhez hasonló súlyú szempontja a gyűlöletbeszéd határai felőli döntésnek. Furcsa sajátosság, hogy ennek ellenére erről nem vagy csak igen ritkán beszélünk, pedig haszonnal járna e tekintetben is az őszinteség. Magyarországon ugyanis a gyűlöletbeszéd kérdése az elmúlt húsz évben a nyilvánosság előtti *politikai fegyver*ré vált. Amikor valaki a gyűlöletbeszéd terjedéséről, a gyűlölködők szükséges elhallgattatásáról, a szabályozás kívánatos módosításáról beszél, jó eséllyel fedezhetjük fel szavai mögött a primer politikai motivációt. Bár természetesen a gyűlölködés a mindenkori többség ellen is irányulhat, valójában elsősorban a „rasszistázás” és az „antiszemitázás” lett ilyen politikai fegyver. Jó példa erre a közelmúltban a strasbourgi bíróság előtt zárult Karsai k. Magyarország ügy,²² amely előzményeként egy közéleti vitában elhangzó „zsidóznak” kitétel (tehát a gyűlölködés vélelmezése) képes volt a vitapartner diszkreditálására. Kérdés, hogy ez a szempont a korlátozás vagy a megengedés szükségét támasztja alá inkább? Ha megtiltjuk a gyűlölködést, és a valóban szélsőséges hangok elnémulnak, vagy bírósági ítéletek által elnémíttatnak, akkor kevésbé lehet politikai fegyverként alkalmazni a gyűlöletbeszéd kérdését, ugyanakkor ezzel figyelmen kívül hagynánk Dworkin, Post és Baker alapvetéseit.

Természetesen a korlátozás mellett és ellen más érvek is felhozhatók. Baker írása említi például a korlátozás hatékonyságának hiányát, mint fontos érvet. Baker szerint a gyűlölködés korlátozása *kontraproduktív*, mert (1) asztal alá söpri a rasszizmus társadalmi problémáját, nem próbálja megérteni a kialakult társadalmi feszültségeket, nem segít azok feloldásában; (2) növeli a gyűlölködők elszigetelődését, serkenti erőszakos fellépésüket; (3) energiákat von el más, hatékonyabb programoktól, amelyek a feszültségeket generáló társadalmi viszonyok megváltoztatását célozzák; (4) lehetőséget ad az államnak a visszaélésre.²³

Magyar szemmel végighaladva Baker fenti érvein, külön-külön vitába szállhatunk azokkal: (1) a jogi megoldás nyilván nem csodaszer, de más eszközökkel együtt segídezhet a társadalmi feszültségek feloldásában; (2) a jogi korlátozás elsősorban a közösségek felé tett szimbolikus gesztus, nem a gyűlölködők súlyos megbüntetését célozza, hanem kinyilvánítja az állam elkötelezettségét a területén működő közösségek megóvása irányában; (3) a feszültségek feloldásának hatékony programjai a mai Magyarországon még nyomokban sem igen fedezhetők fel; a politikai kultúra egyelőre ott tart, hogy a gyűlölködés korlátozásának kérdését napi harcaiban alkalmazza, az ellenoldallal szemben használatos pörölyként; ebben a helyzetben naivítás volna hosszú távú, a társadalmat integráló programokban bízni, amelyek megoldják majd a gyűlölködés problémáját; (4) az államtól való, a szabadságjogok korlátozásának elvi lehetősége miatti rettegés az európai jogrendszerektől idegen eszme (nem mintha ne fordulhatna elő erre felé ilyesfajta, a hatalommal való visszaélés), a korlátozás kellően precíz meghatározottság, és megfelelő jogalkalmazás esetén megengedett.

²² Application no. 5380/07., 2009. december 1-jei döntés.

²³ BAKER: Gyűlöletbeszéd i. m. 15.

Szélsőségek, kultúra és történelem

Robert Post, a kötetben szereplő tanulmányában²⁴ arra hívja fel a figyelmet, mennyire nehéz elválasztani a kritikát a gyűlölettől. Abban ugyan mindenki egyetért, hogy előbbi – legyen mégoly kemény, vagy akár bántó – megengedett, hiszen előremozdítja a közösség vitáját és elősegíti a döntéshozatalt. De abban már nincs konszenzus, hogy egy súlyos kritika mikor válik öncélú gyűlölködéssé (amelynek védelme mellett jóval nehezebb érveket felhozni). Post szerint az, akit kritizálnak, hajlamos a gyűlölet megnyilvánulásaként értelmezni a véleményt, de precíz elválasztásra az elfogulatlan külső szemlélő sem mindig képes.

Post arról is ír, hogy a „kritika” meghatározása és felismerése elsősorban *történelmi és kulturális kérdés*,²⁵ az e tekintetben is sokszínű modern államokban pedig objektív kritériumai nem határozhatók meg. A szólásszabadságot tehát nem elsősorban a jog, hanem a jog által tradicionálisan irányadónak számító „közösségi normák” (*civility norms*) határozzák meg. Post szerint e közösségi normák – amelyek „felelőségek” például a modern jogrendszerekben nehezen tartható hagyományos erkölcsi felfogás beszüremkedéséért az alapjogok, így a szólásszabadság területére – nem adnak megfelelő iránytűt a gyűlölködés megengedett mértéke körüli vitákban.

A jogrendszerek általában a közléssel elért hatás alapján korlátozzák a vélemények szabad terjedését, e hatás felmérése pedig szintén történelmileg és kulturálisan determinált kérdés (meddig terjed az emberi méltóság védelme, az egyes társadalmi csoportok mekkora védelmet kapnak, mikor kerül veszélybe a közrend stb.). Korábbi írásaiban maga Post is elismeri, hogy a „közösségi diskurzusba” tartozó vélemények nem kategorizálhatók teljes biztonsággal, tehát a védett vélemények körvonalai kissé elmosódtak. Egy közösséget pedig nem szakíthatunk ki saját kulturális közegéből, így a Post-féle elméletben változtatott társadalmi működés szükségszerűen mindig csak egy elméleti modell marad.

Az „okozott kár” elvének alkalmazása – mint a korlátozásnak a jogalkotó által legyakrabban felhasznált indoka – közel sem problémamentes. Heyman írásában a Virginia- v. Black-ügy tényállásából kiindulva végez el egy gondolatkísérletet. Tegyük fel – mondja – hogy a Ku Klux Klan meggyújt és eléget egy keresztet egy afro-amerikai család kertjében, annak érdekében, hogy megijessze, és távozásra kényszerítse őket (a konkrét esetben ez történt). Ez a formája a véleménynyilvánításnak megtiltható, mert egyértelműen sérelmet okoz a megtámadott család tagjai számára. Tegyük most fel, hogy a keresztégetés nem elsősorban a család elijesztésére, hanem egy politikai üzenet kifejezésére irányult, mondjuk arra, hogy az afro-amerikaiak másóbbrendűek, és nincs helyük a fehérék társadalmában. Bár az elkövető szándéka más, Heyman szerint még mindig egyértelműen megtiltható az efféle közlés, mert a motiváció nem változtat az okozott sérelem mértékén. De mi a helyzet akkor, ha a Klan a keresztet elzárt magánterületen, kívülálló számára nem látható módon égeti el? Bár ez a gesztus is irányulhat az afro-amerikaiak ellen, az általuk elszenvedett sérelem itt csak közvetett,

²⁴ ROBERT POST: Hate Speech. 123–138.

²⁵ Postot idézi CRAM i. m. 329., lásd még ROBERT POST: Community and the First Amendment. *Arizona State Law Journal*, Summer 1997, 473.

ugyanakkor egyértelműen egy vélemény közzététele történik, ami Heyman szerint így már nem tiltható meg.²⁶ Ez a felfogás alapvetően idegen az európai jogrendszerektől, és a büntető törvénykönyvekben meghatározott tényállásszerű magatartások általában nem differenciálnak ily módon (a közösség elleni izgatás megvalósulásához Magyarországon például „nagy nyilvánosság” szükséges, de az állhat a közlő elvárataiból is, ugyanakkor a *clear and present danger* elv beszivárgása jogrendünkbe módosította a tényállásszerű magatartás korábbi értelmezését).

A felháborodás, mint korlátozási ok

A szólásszabadság körüli elméleti vizsgálódások egyik leggyakrabban ismételt gondolata szerint a társadalmi vagy egyéni felháborodás nem lehet alapja a vélemények korlátozásának. Visszatérhetünk Post fent említett tételeihez, aki gyakran kárhoztatja a „közösségi normákat”, mint a szólásszabadság hagyományos, de a modern jogrendszerekből kiiktatandó korlátait. Megemlíthetjük a dán karikatúrák ügyét is, amelyekről Ian Cram írt remek esszét a kötet számára.²⁷

Cram szerint az, hogy valaki általában véve sértőnek ítél egy tartalmat, tehát felháborodik közzétételén, netán az zavarja, még nem lehet ok a szólásszabadság korlátozására.²⁸ A strasbourgi európai emberi jogi bíróság gyakorlatát vizsgálva állapítja meg, hogy a blaszfém tartalmak tekintetében nincs európai konszenzus, egységes mérce, így e tekintetben a testület jobbra ráhagyja az egyes államokra a korlátok meghatározását (és így olykor a felháborodás, a sértődés, vagy annak veszélye a vélemények tiltásához vezethet). Idézi Feinberget, aki egy munkájában megemlíti, hogy a sértés, a felháborodás okozása aligha adhat biztos alapot a szabadság korlátozására.²⁹

Valóban, meggyőzően lehet érvelni amellelt, hogy a társadalmi konvenciók, az egyéni vagy akár csoportos érzékenység alapján nem tilthatunk be egyetlen véleményt sem, hiszen a szükségszerűen általánosító jog nem lehet tekintettel a sokféle eltérő, szubjektív mércére. Ha mindig a kritizált, megtámadott fél igényeihez igazítanánk a korlátozás mércéjét, azzal megszüntetnénk a szólásszabadságot. A tiltás alapja tehát csakis a közlés által elért – objektíven meghatározható, és kellően súlyos – eredmény (például a testi épség veszélybe kerülése, a közrend felbomlása stb.) lehet.

Ugyanakkor ez a látszólag tökéletesen logikus és elfogadható elv sem problémamentes. Ha a szólásszabadságot a demokrácia működtetését és az emberi méltóság megvédését szolgáló eszköznek tekintjük – és bár Dworkin talán tiltakozna felvetésem ellen, valójában valamennyi fent idézett, „demokratikus” elmélet ezt teszi – akkor nem hagyhatjuk teljességgel figyelmen kívül a közösség saját (nem-jogi) normáit. Vegyük például a megtörtént magyar esetet, amikor az egyik rádióban 2003. december 24-én elhangzott a következő mondat: „legszívesebben kiirtanám az összes keresztényt”. Természetesen e meggondolatlan mondatot nem követte a közlő részéről a benne foglaltakat megvalósítani kívánó cselekedet, és más sem kapott kedvet a keresztények

²⁶ HEYMAN i. m. 178–179.

²⁷ CRAM i. m. 311–330.

²⁸ E kérdésről szót ejtenek a kötet más tanulmányai is, lásd HARE i. m., WEINSTEIN i. m., REICHMAN i. m.

²⁹ CRAM i. m. 322.

legyilkolásához, életük, testi épségük tehát nem forgott veszélyben. Mégis, utólag rettenetesen tudomást szereztek az elhangzottakról, ezáltal – különös tekintettel a közlés időpontjára és szövegkörnyezetére – sokan érezték sértve magukat. Cram szerint ez még nem lenne alap a közlő megbüntetésére. De vajon milyen érveket tudna felhozni az idézett gondolat védelmében? Mivel lennének szegényebbek, ha ez a mondat nem hangozhatott volna el? Elmondható-e, hogy a tiltás által a közlő megfosztatott attól, hogy részt vegyen a közéleti vitákban, esetleg jövőbeni hasonló megnyilvánulásai sodródhattak veszélybe a tiltás alkalmazása által gerjesztett öncenzúra következtében? Hordoz-e bármiféle olyan tartalmat ez a mondat, ami a dworkin-i vagy a post-i elmélet alapján védelmet kell, hogy kapjon? A gyűlölet pusztá kifejezése beleillik-e az azokban meghatározott közéleti diskurzusokba? Elválasztható-e egymástól a védendő tartalmat hordozó és a csupán gyűlöletet kifejező vélemények köre? (Post szerint, mint azt fent említettem, aligha.)

Cramhez hasonlóan én is találtam egy gondolatot Feinbergtől, ami ellentétben áll az általa felhasznált idézettel. Feinberg egy művében azt fejtegeti, hogy a társadalmi felháborodás olykor önmagában véve, különösebb kár nélkül is alapja lehet a szólás-szabadság korlátozásának. Példájaként „egy gazdag homoszexuális” helyez ki a New York-i Times Square-re egy, a szodómia fogásait és gyönyöreit hirdető óriásplakátot. Feinberg szerint: „[n]em valószínű, hogy találunk bizonyítékot arra a világos és közvetlen veszélyre, amelyet a Times Square rikító és obszcén óriásplakátja teremt azok számára, akik az aluljáróból kilépve nem tudják idejében eltakarni a szemüket. Ennek ellenére még a legeltökéltebb liberálisnak is nehezebb esik a kifejezés szabadságára hivatkozni ebben az esetben. Vagyis amennyiben igazolni akarjuk erre vonatkozóan a kényszert, úgy valószínűleg kénytelenek leszünk a megbotránkoztatás elvéhez fordulni, bármennyire is vonakodva tesszük ezt.”³⁰

Térjünk vissza a dán Mohamed-karikatúrákhoz! Mint arra sokan emlékezhetünk, 2005 őszén egy dán magazin közölt több olyan karikatúrát, amely a muszlim közösségek szemében sértő módon ábrázolta Mohamed prófétát, illetve gúnyolta a vallás egyes előírásait. A rajzok megjelenésének hatására több országban is zavargások törtek ki, szerkesztőket bocsátottak el állásukból, dán követségeket gyűjtöttek fel, emberek sérültek és haltak meg.

Ahhoz, hogy megállapítsuk, vajon megengedhető volt-e a karikatúrák közzététele, elsősorban nyilván magukat a rajzokat kell megvizsgálni. A képek az európai szólás-szabadság-felfogás értelmében valószínűleg a kontinens legtöbb országában, így Magyarországon is megengedettnek minősültek volna. Világos, hogy a pusztá (vallási) érzékenység önmagában nem lehet alapja a szabad kifejezés korlátozásának. Az is egyértelmű, hogy az európai sajtóosságokat, fogalmi kereteket, jogértelmezést nem szabad egy ilyen ügy eldöntésekor – holmi politikai korrektségre vagy egyes közösségek különös érzékenységére hivatkozva – figyelmen kívül hagyni. Az erőteljes kritika tehát megengedett – a rajzok aktuális közügyekben foglaltak állást, és a közzétett vélemények a szólásszabadság legerőteljesebben védett belső magjához tartoztak. De éppenséggel mondhatnánk azt is, hogy a dán karikatúrákhoz hasonló, sztereotip,

³⁰ JOEL FEINBERG: *Társadalomfilozófia*. Budapest: Osiris, 1999, 67–68.

leegyszerűsítő, durván általánosító vélemények valójában az európai szólásszabadság eszméjének megcsúfolását jelentik, legalábbis visszaélnék a számukra rendelt szabadsággal.

Az eseményeket követően egy, a szólásszabadság jelentése körüli vita is kibontakozott, amelyben többen – figyelemmel a váratlan erőszakosorozat által kiváltott óvatos, a sajtó korlátozását, a „felelős újságírás” szükségességét megpendítő hangokra – az európai értelemben vett szólásszabadság végét vizionálták. Sajó András professzor is így tett egyik írásában, amely felé érdemes rövid kitérőt tennünk.³¹ Cikkének lényegi mondanivalója az, hogy a vallási érzékenységre hivatkozva nem korlátozható a szólásszabadság, mert így választott társadalmi berendezkedésünk, a felvilágosodás óta lassan alakuló, fejlődő demokráciánk kerülne veszélybe; félünk ugyanakkor nem feltétlenül elsősorban az iszlámtól, hanem az annak ürügyén új erőre kapó keresztény dogmatizmustól kell.

A szerző cikke – hasonlóan más, a szólásszabadság elméletéről megjelentetett írásaihoz – számos értékes és eredeti gondolatot tartalmaz. Mégis venném a bátorságot, hogy érvelésének némely pontjával vitatkozzam. Az okfejtés kiindulásakor feltűnő, hogy miközben a vallási kontextusban említett szakralitást idejétmúltnak, meghaladottnak tekinti, és a személyes, illetve közösségi szabadság hátráltatásáért kárhoztatja, addig ő maga a szólásszabadságot emeli a szakralitás szintjére, amelynek bármely sérelme, csorbítása, eltérő értelmezése szinte „szentségtörés”. A szólásszabadságot nem pusztán a demokrácia egyik legfőbb mozgatórugójának, ezáltal jelentős értékének, hanem egyenesen *önértéknek* tekinti. Mindez óhatatlanul a francia forradalom idejére emlékeztet (ha már maga is előszeretettel említi a felvilágosodás eszményeit), amikor a forradalom megpróbálta ugyan eltörölni a korábbi intézményes vallást, de ráébredt arra, hogy a szakralitásra szüksége van a társadalomnak, és így azon nyomban saját, új istent („legfőbb lényt”) teremtett. Álláspontom szerint a szólásszabadság eszköszerepe ezt az öncélként való értelmezést nem teszi lehetővé. Egy eszköz nem, legfeljebb az általa elérni kívánt cél lehet „szent”, de talán még a demokráciára is csak kevesen tekintenének szakrális értékének.

Sajó úgy véli, hogy ha az újsütetű vallási érzékenységek alapján átértékeljük a szabadság korábbi felfogását, azzal a helyi mércéket, a helyi bigottságot emeljük általánossá, és gyakorlatilag megszüntetjük a vélemények szabadságát. Félelme egyelőre nem bizonyult megalapozottnak – legalábbis nem érzékelhető jelentős nyomás a vonatkozó jogszabályok drasztikus megváltoztatására –, de a helyi sajátosságok figyelembe vétele megítélésem szerint nem feltétlenül ördögtől való gondolat. Mint Post is írja, a szólásszabadság tartalma kulturális meghatározottságú, határai máshol húzódnak az egyes országokban. Ez így is van rendjén. Senki nem várhatja el, hogy a szabadságot valamennyi, egyébként azonos kultúrkörhöz tartozó országban ugyanúgy értelmezzék; még a felvilágosodás sem volt képes eltörölni a nemzetek – és jogrendszerek – közötti különbségeket. Európában is sokan, sokfélék vagyunk, és ez a sokszínűség önmagában véve is érték. Engedjük tehát meg azt, hogy ami valahol tiltott, másutt megengedett legyen, és fordítva. Ez persze nem ad választ a dán ügy által felvetett

³¹ SAJÓ ANDRÁS: (Ön)cenzort akarunk! *Élet és Irodalom*, 2006. április 7.

kérdésre, amikor a botrány az ország határain kívül tört ki, de fontos kiegészítése Sajó felvetéseinek.

A szólásszabadság körüli vitát Sajó a kultúrák összezapásaként értelmezi, de sajátos módon nem elsősorban az iszlámtól, illetve a radikális iszlám, a szabadságot korlátozó elvárásainak európai bevezetésétől, hanem a korábban végleg győzedelmesnek gondolt szekularizmus megingásától tart, azaz: a kereszténység társadalmi szerepének, befolyásának növekedésétől óvja olvasóját. Mint írja, a „jobboldal” szerint egy európai országot (keresztény) kultúrája, a szokásokban és alapvető értékekben való egyetértés vagy ezek elfogadása jellemzi. A „multikulti” – amelyet maga is preferál – pedig ezzel szemben a tolerancia által lehetővé teszi a különböző értékek egymás mellett élését.

(Jogász létemre nem szívesen bocsátkozom történelmi, főleg nem eszmetörténeti fejtegetésekbe. Ugyanakkor nem olvasom örömmel a történelmi fejlődés szerves jellegének közvetett megkérdőjelezését, az okok és okozatok egymásra épülő rendszerének megingatását sem. Nem gondolom azt, hogy a társadalmi szinten főként a huszadik század második felében gyökeret eresztő modern liberalizmus hozta volna el Európába a tolerancia értékét – azért korábban, a vallásháborúk idején már nagyon sokan meghaltak. Nem hiszem, hogy tagadható lenne a közös kultúra, szokások, hagyományok szerepe a mai társadalmak kialakulásában, működésében. Nem értem, miért idegenkednek többen attól, hogy elismerjék a kereszténység meghatározó szerepét Európa mai képének kialakulásában. Azt sem igen értem, miért lenne indokolt a vallásos világnézetet eredendően alsóbbrendűnek tekinteni a transzcendens létét elutasító felfogásokkal szemben – ugyanakkor más „istent”, a szabadságot vagy a liberalizmust állítani a régi ellenében. Emellett készséggel elismerem, hogy a szólásszabadság magába foglalja a megbántás, a vitatás, a megkérdőjelezés, az értékítéletek kinyilvánításának jogát, és nem lehet kesztyűs kézzel folytatott „úri sport”. Néha olyan érzésem van, hogy az említett „multikulti” hasonlóan vad dühvel támadja a társadalmi együttélés korábban egyedül érvényesnek gondolt keretét, azaz a kereszténységet, mint a reformáció idején a katolikusok és a protestánsok egymást. Azaz maga is egyeduralomra tör, miközben groteszk módon éppen a toleranciát tűzi zászlajára – „Egyenlőség, testvériség, szabadság! Halál reá, ki el nem ismeri!”. Nem hinném, hogy a mai Európában a békés együttélést, a közösségi prosperitást, a szabadság érvényesülését a kereszténység veszélyeztetné. Talán azért haragszanak rá ennyire, mert – bár számos alkalommal „felszólították” erre – „nem hajlandó” visszahúzódnia a hívők magánszférájába, és tagadja azon elvet, amely szerint a vallás magánügy volna. A keresztény felfogás alapján a vallás egyértelműen „közügy”, tehát ha komolyan vesszük a vallás- és a szólásszabadságot, a hívőket nem zárhatjuk be a templomba.)

Média, demokrácia, szélsőséges hangok

Jacob Rowbottom tanulmánya³² egy nagyon fontos kérdéssel foglalkozik: hogyan korlátozhatók a szélsőséges vélemények a médiában? Mennyiben alkalmazandók eltérően

³² JACOB ROWBOTTOM: Extreme Speech and the Democratic Functions of the Mass Media. 608-629.

a szólásszabadság vonatkozó elvei és szabályai a média területén? Mi a teendő akkor, ha egy szélsőséges, vagy annak gondolt politikai párt kívánja eljuttatni üzenetét meglévő vagy reménybeli szavazóihoz? Figyelmen kívül lehet-e hagyni ebben az esetben a szervezet álláspontját, megengedheti-e magának bármely médium hírszerkesztője, hogy nem vesz tudomást arról, mondván, a kifejtett vélemény szélsőséges, esetleg sértené a nézőket, hallgatókat, olvasókat, vagy közzétételük akár a közrend megzavarásához is vezethet?

E kérdés az Egyesült Királyságban a British National Party, míg nálunk a Jobbik meglepetésszerű térhódítása következtében merült fel. A magyar média jobbára képtelen volt reagálni a korábban megváltoztathatatlanul szilárdnak látszó pártrendszer megbolydulására, és nem tudott mit kezdeni a „Jobbik-jelenséggel”. Akad olyan szerkesztő, illetve médium, aki vagy amely úgy véli, hogy a radikális vagy szélsőséges hangoknak nincs tere a hírműsorokban, beszámolóknak. Ez a felfogás azonban erendően demokrácia-ellenes (Dworkinnak például biztosan nem tetszene). A média egyik legfontosabb feladata ugyanis a társadalom történéseiről való tájékoztatás, nem pedig a társadalmi valóság meghamisítása, ízlésének megfelelően módosított bemutatása. A Rowbottom által is idézett 2007-es, a BBC Trust által készített tanulmány³³ úgy foglal állást, hogy a „normalitás” és az „extremitás” határai mára eltolódtak, a műsor-szolgáltatóknak pedig kötelessége bemutatni olyan álláspontokat is, amelyeket szélsőségesnek gondol. Ezt követeli meg a pártatlanság médiajogi előírásának új értelmezése. Rowbottom idézi Peter Horrocks-ot, a BBC hírigazgatóját is, aki megfogalmazta a „radikális pártatlanság” modelljét, amelyben a nézők és hallgatók olyan véleményekkel is találkozhatnak, amelyeket sokan közülük rémítőnek tartanak. A közösség vitáiban valamennyi releváns álláspontot be kell mutatni, természetesen az újságíróhoz illő „szkeptikus vizsgálat” után, hogy olyan „nemzeti fórum” működhessen, ahol mindenkit reprezentálnak, és minden véleménynek megadják a kellő tiszteletet.³⁴

A pártatlanság persze nem követel meg teljes semlegességet a médiától, annak – az e célra rendelkezésre álló műfajú műsorokban – joga van értelmezni a történéseket, és kritizálni a közéleti szereplők megnyilvánulásait. De nem hallgathat el semmit, és nem kísérrelheti meg megváltoztatni a valóságot, ítélete is csak alapos megfontolást és az érzékeny ügyekben különös figyelem tanúsítását követően lehet hiteles.

Az óceán két partján – az Egyesült Államok és Európa eltérő megközelítései

Az egyesült államokbeli és az európai szólásszabadság-felfogás különbségei élesen kirajzolódnak a szélsőséges kifejezések korlátozására vonatkozó joganyag tárgyalásakor is, így e kötetből is képet kaphatunk a jelentős eltérésről. A már-már közhelyszám-ba menő megállapítás szerint ennek oka az, hogy az USA jogrendszere hagyományosan a szabadság, míg az európai alkotmányosság az emberi méltóság védelmét tartja elsődleges feladatának. A válasz azonban nem ennyire egyszerű. Robert Post is lamentál

³³ BBC Trust, *From Seesaw to Wagon Wheel: Safeguarding Impartiality in the 21st Century* (June, 2007).

³⁴ ROWBOTTOM i. m. 621. Lásd még: „Bármi a véleményünk, nem írhatjuk felül a választók ítéletét” – beszélgetés Caroline Thompsonnal, a BBC operatív igazgatójával. *HVG*, 2010. január 30.

egy keveset a jelentős különbségek okain.³⁵ Tanulmányában kifejtett elméletébe ágyazva szögezi le, hogy a gyűlöletbeszéd szabályozása fontos elemét képezi a közösségi identitás fenntartásának mindkét kontinensen. Amerikára és Európára is igaz, hogy az elfogadott társadalmi normák kikényszerítésére a közösségi szolidaritás előfeltételeként tekintenek. Ugyanakkor ebből egészen más következmények fakadnak egyik, illetve másik helyen. Az amerikai társadalom mélyen átélt közös élménye az individualizmus és a mindenkori vezetők, a politikai szféra iránti mélységes tiszteletlenség, a bizalmatlanság és a kritika folyamatos lehetősége. Ezzel szemben az európai hagyomány alapján az európai polgár idegenkedik a másik méltóságának megsértésétől. A gyűlöletbeszéd megtiltása itt tehát segít a közösségi normák kívánatos fenntartásában.

Eric Heinze figyelemreméltó tanulmányában azt vizsgálja, valójában mekkora a különbség az óceán két partján kialakult szólásszabadság-felfogások között, különös tekintettel a gyűlöletbeszéd szükséges jogi kezelésére.³⁶ Arra a meglepő következtetésre jut, hogy ez a differencia nem is olyan nagymértékű, mint azt gondolnánk. Az összehasonlításakor ugyanis szinte kivétel nélkül a rendelkezésre álló, írásba fektetett joganyagból indulunk ki, amely valóban jelentős, sőt koncepcionális eltéréseket mutat. Ha azonban megvizsgáljuk a jog tényleges érvényesülését, azt látjuk, hogy a két koncepció gyakorlati megvalósulása nem áll annyira messze egymástól. Heinze ezt bizonyítandó említi, hogy míg a First Amendment a kormányzat számára tiltja a szólásszabadság csorbítását, a gyakorlatban – például háborús és egyéb válsághelyzetekkor – a kormányzat informális, jogon kívüli eszközökkel képes megakadályozni az információk megszerzését, és így a szabadság tényleges gyakorlását. Heinze különbséget tesz a jog formális garanciái és tényleges gyakorlási lehetőségei között, amelyek – különösen a média viszonylatában – teljességgel eltérő képet mutathatnak egyazon jogról. Említést tesz továbbá a szintén gyakran felbukkanó történelmietlen jogfelfogásról, ami figyelmen kívül hagyja, hogy a beavatkozás nélküli közösségi fórum, mint a szólásszabadság megvalósulásának uralkodó modellje egy viszonylag új keletű fejlemény az USA jogfejlődésében.

A magyar helyzetről

Örömteli, hogy egy ilyen tekintélyes fórumon – egy tanulmány erejéig – magyar szerző tollából, a magyar jogrendszerrel is ismereteket szerezhet a kötet külföldi olvasója. Molnár Péter cikkében azonban olyan meglátások is szerepelnek, amelyek pontosíthatók.³⁷

A legfontosabb ezek közül arra vonatkozik, hogy a *clear and present danger* mérceét a 30/1992. (V. 26.) AB határozat vezette be a magyar jogrendszerbe.³⁸ A határozat valóban tartalmazott egy – félreérthető – utalást erre, de valójában egészen más kor-

³⁵ POST: Hate Speech i. m. 137–138.

³⁶ ERIC HEINZE: Wild-West Cowboys versus Cheese-Eating Surrender Monkeys: Some Problems in Comparative Approaches to Hate Speech. 182–203.

³⁷ MOLNÁR i. m.

³⁸ Uo. 248–250.

látozási szempontot választott. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a *clear and present danger*-nél (a jogsértés világos és jelenvaló, tehát közvetlen, azonnali bekövetkezéssel fenyegető, valós veszélyénél) jóval kevesebb, az egyéni jogok megsértésének pusztja lehetősége, a közlés annak előidézésére való alkalmassága is elegendő volt. A határozat e tekintetben legfontosabb részlete így hangzik: „Az (1) bekezdésben szankcionált magatartás [az uszítás] olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy [...] a véleményszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető. [...] Ebben a gondolatmenetben *nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó*, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. *Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztet.*”³⁹

Az idézett szövegrészben a valóban félreérthető utalás a *köznyugalom* megzavarásának közvetlen és jelenvaló veszélyére vonatkozik (amely szükséges lenne ahhoz, hogy egy *csupán* a köznyugalom védő rendelkezés alkotmányosnak minősülhessen). Itt azonban alanyi jogok közvetlenül (értsd: nem pusztán a „köznyugalom” megzavarásának közvetítésével) is veszélybe kerülnek, e jogok pedig alacsonyabb intenzitású veszélytől is megóvandók, nem kell hozzá *clear and present danger*. Ennek megfelelően pedig a köznyugalom „világos és jelenvaló” veszélye sem szükséges a bűncselekmény elkövetéséhez.

Ebből eredően a Molnár-féle tanulmány által felidézett, az ifj. Hegedűs-ügyben született döntés sem marasztalható el amiatt, mert nem alkalmazta „megfelelően” ezt az amerikai mércét.⁴⁰ Megítélésem szerint vita tárgya lehet a szerző azon meglátása is, amely szerint a magyar labdarúgó-mérkőzéseken olykor felhangzó antiszemita rigmusok előidézik a mérce által megkívánt intenzitású veszélyt (aki járt az utóbbi időben futballmeccsen, és észlelte a közönség és a rendfenntartók számának arányát, a gyalázkodás körülményeit, az alátámaszthatja kritikámat). A cikk ugyanakkor nem említi, hogy mégis csak a kárhoztatott Hegedűs-ítélet alkalmazta először a *clear and present danger* (sajátosan módosított) mércéjét, majd azt a 18/2004. (V. 25.) AB határozat az alkotmánybírósági gyakorlatba is beemelte.

A Fővárosi Ítéltábla ifj. Hegedűs Lóránt ügyében végső fokon felmentette a vádlottat a közösség elleni izgatás vádjá alól. A bíróság által felállított mérce alapján gyűlöletre az uszít, aki (1) erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel akkor, ha (2) a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és (3) az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget. Bár a bíróság mindezt a korábbi alkotmánybírósági, illetve legfelsőbb bírósági gyakorlat összefoglalásának tekintette, ez a mérce jóval szigorúbb bármely korábnál. Ez gyakorlatilag az eddig csak emlegetett, ezúttal viszont ténylegesen is alkalmazott *clear and present danger* mércéje. Mivel később a BH 2005. 46 szám alatt a döntést – címében kiemelve az új mércét – elvi határozatként nyilvánosságra hozták, feltételezhető,

³⁹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, V./2. pont – kiemelés tőlem (KA)

⁴⁰ MOLNÁR i. m. 257–259.

hogy e közzététel azzal a szándékkal történt, hogy a jövőben az ítélkezési gyakorlat új alapjává váljon. Az elv tehát visszavonhatatlanul megérkezett a magyar jogrendbe.

Az AB 18/2004. (V. 25.) számú határozatával semmisítette meg a közösség elleni izgatás 2003-ban elfogadott módosítását. A döntés az 1992-es határozathoz képest alaposan felemelte a korlátozás küszöbét. Mint megállapítja, „a szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a »gyűlöletre uszítás« esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen veszélye miatt kerül sor. [...] Fontos, hogy a köznyugalomban okozott veszély ne csupán feltételezés legyen, és a legalább hipotetikus visszacsatolás (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására) elengedhetetlen. A köznyugalom megzavarásának intenzitása ugyanis »egy bizonyos mérték fölött (clear and present danger) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását.«”⁴¹ Az idézet az egyéni jogok (becsület, emberi méltóság) *közvetlen veszélyét* (ez ugye feltételezhetően a *clear and present danger*) követelné meg a korlátozhatósághoz, ugyanakkor a köznyugalom megzavarására való *alkalmassággal* megelégedne, miközben úgy idézi az 1992-es határozat egyik döntő – fent már általam is citált – megállapítását, hogy a szöveg leglényegesebb elemeit elhagyja. A szóban forgó szöveg ugyanis így szól csorbítatlanul: „Ebben a gondolatmenetben *nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó*, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. *Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe*: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztet.”⁴² E szöveg jelentése szerint, amíg a köznyugalom esetében csak a nyilvánvaló és közvetlen veszély lenne elégséges indok a korlátozásra, addig a becsület és az emberi méltóság esetében ennél kevesebb is elég. A 2004-es határozat idézett része éppen ezzel ellenkezően nyilatkozik, mindenféle indokolás nélkül alkalmazza a *clear and present danger* elvét.

Érzelkelhető a törekvés, amely alapján Molnár nem csupán a gyűlöletbeszéd jogi szabályozását, hanem annak társadalmi környezetét is be kívánja mutatni olvasóinak, de ezt szerencsés volna mindenkor objektivitásra és pontosságra törekvő módon megtenni. Csak egyetlen példa: bár közvetlenül nem kapcsolódik a gyűlöletbeszéd kérdéséhez, a 2006. őszi budapesti „zavargásokról” mégis említést tesz a cikk, ámde anélkül, hogy annak kiváltó okát (a miniszterelnök elhíresült beszédét) említené. Így a kirajzolódó kép így egészen más lesz, mint a valóság.

Konklúzió

A kötet elolvasása számos tanulsággal járt: hiába véli úgy valaki, hogy a jognak e területén mindent hallott már, minden fontos gondolattal találkozott legalább egyszer, az egybegyűjtött tanulmányok gyorsan megingatják ebbéli túlzott önbizalmát. Fontos, hogy saját vitáink közepette időnként felemeljük a fejünket, és áttanulmányozzuk, mások máshol mit gondolnak az általunk is megválaszolandó kérdésekről.

⁴¹ 18/2004. (V. 25.) AB határozat, III./2. 2. pont.

⁴² 30/1992. (V. 26.) AB határozat, V./2. pont – kiemelés tőlem (KA).

Fontos, hogy előbb-utóbb megtanuljuk – először legalább elméletben, majd később a mindennapokban alkalmazva –, miként működik a modern demokrácia, miként szolgálja azt a bátor, szabad véleménynyilvánítás, mit vár el a szólásszabadság a véleményt közzétevőtől és mit a közlés címzettjétől, miben működik máshogy a sajtóban gyakorolt szabadság az alapesettől, és hol húzódnak a jog és az etika határai e területen.

JOBBÁGYI GÁBOR: „ÁRTATLAN VAGYOK”

Ismeretlen dokumentumok, emlékképek Tóth Ilonáról

ISBN 978 963 9335 51 6 Budapest: Magyar Ház Könyvek, 2007. 113.

JOBBÁGYI GÁBOR: A MORÁL SKIZOFRÉNIÁJA

Közéleti írások 1998–2009

ISBN 978 963 662 248 0 Budapest: Kairosz Könyvkiadó, 2009. 299.

„Az erkölcs mindössze egy vékony máz az emberi állaton, amit magányos elmélkedések órái raktak rá, s ami könnyen ledörzsölődik róla, amikor falkába verődik, s kitör alóla a vadállat rejtett ösztöne.”

Wass Albert

Egy perirat elítéltjeként, vagy a különféle – és eltérő véleményeket megfogalmazó – közéleti írásokból megismert Tóth Ilona halálos ítélete sokakban keltett és kelt felháborodást és mély szomorúságot, de abban biztos vagyok, hogy a makulátlan és példás életet élő szigorú orvosnő mindennapjaiba, családi életébe bepillantást engedő, „Ártatlan vagyok” címmel megjelent mű egyenesen fájó érzéssel tölti el az azt lapozgató olvasót. Jobbágyi Gábor eddig jogásként szólt hozzá az ügyhöz, jogi érvekkel támasztotta alá szilárd meggyőződését, miszerint a fiatal orvosnőt ártatlanul ítélték halálra. Ezúttal egyfajta társadalmi, szociológiai, kriminológiai megközelítéssel, és természetesen az ezzel járó, megdöbbentően erős érzelmi alapon szólítja meg a nagyközönséget.

Tóth Ilona ügye valóban húsbamaróan mutatta meg, mennyire igaz tud lenni a fenti Wass Albert idézet: a Fővárosi Bíróság által 2001-ben mentesített Tóth Ilona joggal érezhette úgy, hogy a környezetében sokakról igencsak „lemorzsolódott az erkölcsi máz”. A fényképek, eddig napvilágot nem látott dokumentumok, a közeli barátok, diáktársak visszaemlékezéseinek segítségével egy eddiginél még közelebbi betekintést nyerhetünk a sokat vitatott ügy áldozatának figyelemreméltó életébe. „... szinte soha nem fordul elő, hogy egy példás életű, rendezett körülmények között élő ember a leg súlyosabb bűncselekményt kövesse el” – írja az előszóban Jobbágyi Gábor, aki szá-